

QILIN, XIE ZHI, MONOCERUS, UNICORNIS

A KÍNAI EGYSZARVÚ NYOMÁBAN KELETEN ÉS
NYUGATON

TDK DOLGOZAT
2014

I. A MITOLÓGIA TÁRSADALOMSZERVEZŐ SZEREPBEN

Rohanó, modern világunk szolgáltatta számtalan új impulzus befogadása közepette sem feledkezhetünk meg arról, milyen maradandó lenyomatot is hagytak s hagynak folyamatosan a társadalom gondolkodásán a különböző vallások, mitológiák. Ha messzebbre nem is kívánunk tekinteni, bőven elegendő felütnünk az elmúlt évtized legkirobbanóbb sikerű ifjúsági regényeinek egyikét vagy épp a valamennyi korosztály által előszeretettel „fogyasztott” fantasy-sorozatok egy vaskos kötetét. Legyen bár görög-római, skandináv, esetleg távol-keleti mítoszvilág, ahhoz kétség sem fér, hogy e könyvek, no meg persze a belőlük készült mozifilm-folyamok népszerűségéhez nagyban hozzájárul a különféle népek hiedelemvilágának beépítése, feldolgozása.

Szükségszerű persze leszögeznünk, hogy egykor az emberek nem csupán egymás szórakoztatására ötltek ki a csodás elemekkel átszőtt történetek tucatjait, melyek felhasználásával manapság 3D-szemüveggel élvezhető varázsvilágok tárulhatnak a szemünk elé. A legtávolibb, archaikus időktől kezdve szüksége volt az egyénnek valamifajta stabilitásra, bizonyosságra a folyamatosan változó, nem is oly ritkán váratlan, félelmet keltő történésekkel teli világban mind ahhoz, hogy személyes integritását képes legyen megőrizni, mind pedig ahhoz, hogy a közösségben maradéktalanul be tudja tölteni szerepét, ezáltal képessé váljon a társadalmon belüli létre, mely életforma mindmáig jellemzi fajunkat világszerte.

Az eleinte alig néhány elemet magában foglaló mesekészlet jóformán észrevétlenül gyarapodhatott, gazdagodhatott azáltal, ahogyan az egyszerű ember értelmet igyekezett adni a különféle természetbeli változásoknak, lett légyen szó akár például az időjárást, akár esetleg a napi rutint, a földművelés vagy kézművesség megszokott menetét valamilyen módon felforgató tényezőkről. Az emberiség felett álló, a föld felett és alatt lakozó erők állandó, mindent halló, látó és tudó jelenléte annak ellenére, hogy Damoklész kardjához hasonlóan szüntelen fenyegető hatással bírt a halandókra nézve, egyúttal valamiféle segítő kézként is megjelenhetett az egyéni és társadalmi élet rögzös útjain.

S hogy mily módon is? Elsőként ne feledkezzünk meg arról a közösség-összetartó erőről, mely a mai napig talán a legkevésbé megkérdőjelezhető: nem egyéb ez, mint egy olyan vezető, akinek hatalma égi erők által került legitimációra. A sámán- vagy uralkodófigura (e

két jelleg egy személyben való egyesülése eltérő történelmi korokban, különböző népeknél gyakran fellelhető) kiválasztotti jellege nem ritkán már világra jöttekor kiütközött egyes furcsa testi jegyek formájában, melyek a jövőben feljogosították és – legalábbis a nép hite szerint – képessé tették az illetőt a természetfeletti hatalmakkal való értekezésre, kapcsolattartásra. Az, hogy mindannyian az égiek kiválasztottjának vetették alá magukat, még a legprimitívebb, legalacsonyabban szocializált népcsoportok tagjaiban is egyfajta közösségi szellemet ébresztett fel, így válhatott az uralkodó vagy sámán által vezetett rituális kapcsolatfelvétel a transzcendens világgal minden egyéb vallási-társadalmi esemény elődjévé.

Természetesen korántsem kizárólag ennyire globálisan és hivatalosan érdemes szemlélnünk a mitológiák fontosságát. Kisebb közösségeknek, sőt, önálló családoknak is gyakorta kialakult saját mondaköre. A népi-nemzeti gyökerkereséssel legalább egyenlő fontossággal bírt már évezredekkel ezelőtt is a vérvonal, a családfa visszakövetése, megismerése. Ehhez pedig semmi sem szolgálhat megfelelőbb alapul az eredetmitológiánál: egy totemisztikus ős kijelölése a személyes büszkeség és önazonosság nemzedékről nemzedékre való megerősítése mellett egy falu- vagy városközösségen, sőt, egy egész nemzeten belül is előkelő helyet biztosíthat az adott családnak.

Beszélhetünk persze még számtalan egyéb funkcióról, melyet egy gazdag mítoszvilág betölthet: a legrégebbi időktől kezdve előkerülnek már a történetek okítás, nevelés, megfélemlítés vagy épp a fentebb tárgyalt pusztá szórakoztatás céljából is, sikerük pedig ez utóbbi területen vitathatatlan.

Észrevehetjük tehát, hogy bizonyos aspektusból szemlélve nem változott oly nagyot a helyzet a mitológiát illetően, s fel kell fedeznünk azt is, mennyire komoly szerepet tölt be századunk átlagemberének mindennapjaiban a burjánzó hitvilág.

Nem is szükséges feltétlenül elmélyednünk ahhoz, hogy konstatáljuk: a mitikus, nagy formátumú, gyakorta kifejezetten meseszerű történetfolyamok nem csupán a kezdetleges törzsi közösségek sajátjai, épp ellenkezőleg – a nagy világvallások ugyanúgy ilyen alapokon nyugszanak. Elegendő felidéznünk bármelyik közismert bibliai történetet, de gondolhatunk akár Buddha megvilágosodásának folyamatára is: minden, aminek sok millió hívő ember szenteli életét, tulajdonképpen egyfajta mitológia. Ezzel pedig semmi probléma nincsen, sőt, mi több – szívós, évezredek közösség-összetartó képességét felismerve még inkább közkincsnek tekinthetünk erre a páratlan kulturális elemre.

Biztos vagyok benne, hogy mindenki olvasott már valamely nép mitológiájával, mitikus történetekkel és azok megannyi emberi és emberfeletti szereplőjével foglalkozó értekezést. Könnyedén hihetjük, hogy szinte nem is létezik a témakörnek olyan területe,

melyet valamilyen szempontrendszer alapján fel ne dolgoztak volna már. Mind közül pedig az egyik legnépszerűbb, legtöbbet tárgyalt téma nem más, mint az állatalakok szimbolikája. Dolgozatomban mégis ennek egy szeletét ragadom ki, és kísérem meg olyan aspektusból bemutatni, mely kissé túlmutat majd a pusztá mítoszelemzésen. Globális jellegű, az összehasonlításon alapuló munkámban az etnográfia és a szociológia területeit is érinteni kívánom, miközben okokat, magyarázatokat és lehetséges bizonyítékokat keresek a későbbiekben felvetett kérdéseimre.

A fentebb említett állatszimbolika meglehetősen gazdag tárházából kiemelhető néhány olyan lény, melyeket nem csupán név szerint ismer mindenki, de nyomban maga elé is tudja képzelni az adott állatalakot, sőt, a legtöbben magabiztosan el is tudják helyezni a térképen azt a térséget, melynek mítoszkörében az előfordul.

Mindazonáltal azt is érdemes figyelembe vennünk, mennyire csalóka dolog a közhiedelem, s milyen komoly részét képes elfedni a teljes valóságnak. Mihelyt azonban elhatározzuk, hogy bepillantást kívánunk szerezni a fátylak és leplek sokasága mögé és ezért teszünk is, igen hamarosan izgalmas titkok, meglepő részletek tudóivá válhatunk.

Honnan ered vajon az állatalak ábrázolása, mely képzeletünkben a név hallatán felrémlik? Valóban abból az országból és attól a nemzettől, melyhez kapcsoljuk az apokrif lényt, netán filmes élményeink is befolyásolják a lelki szemeink előtt megjelenő képet? Mely korból valók a legelső leírások és ábrázolások? Valóban létező állatra alapozható-e az adott lény alakja, vagy épp teljes egészében a gazdag fantázia szüleménye? És végül, de nem utolsósorban: elhelyezhető-e a világnak egyéb, távoli pontjain is ugyanaz a mitikus állatalak – s ha igen, milyen úton-módon került oda, és egyáltalán megfeleltethető a kettő egymásnak, avagy újfent a téves közhiedelem csapdájába estünk? Legjobb lesz rögtön ki is próbálni magunkat.

II. AZ EGYSZARVÚ-MÍTOSZ KEZDETEI EURÓPÁBAN

„...teste fehér, feje sötétvörös, szemei mélykékek. Szarvának alsó része fehér, hegye karmazsinszínű, közepe fekete. (...) Indiából származó vadszamárféle, mely gyorsabban képes futni a közönséges szárnál vagy öszvérnél, a lónál és a szarvasnál is.”¹

Úgy gondolom, alapján csak kevesen apokrif állatról van szó. nyújthatja a legjobb is hozzáteszem, hogy egyetlenegyvel valamint azt is, hogy e legelső írásos említése máris közelebb lehet az

Így igaz, a nem más, mint az unikornis, más néven egyszarvú. E mesés állat legendájának kialakulását talán sohasem fogjuk tudni időben és helyben pontosan behatárolni, annyi azonban egészen bizonyos, hogy a fent idézett passzus a legelső írásos említés az egyszarvúról. Szerzője az i. e. V. században Knidosz városából származó hellén orvos, Ktésziasz. E nagy tudású és még nagyobb tudásvágytól hajtott ember az i. e. 416. esztendővel kezdődően nem kevesebb mint tizenhét évet töltött el a perzsa királyi udvarban előbb Dareiosz, majd Artaxerxész udvari gyógyítójaként szolgálva. A mesés keleten eltöltött idejét bevégezvén Perzsia történetét 23 kötetes könyvsorozatba foglalta – ennek nagy része mára sajnos elveszett. Másik munkája, az Indica számos töredéke viszont fennmaradt Photiosz konstantinápolyi pátriárkának köszönhetően. Ez utóbbi alkotásban Ktésziasz a Perzsiától keletre fekvő vidéket írja le, bőségesen szólva az ott előforduló felettébb különös vademberekről, állatokról és növényekről. Fontos leszögezünk, hogy Ktésziasz, akit már saját korában is több görög tudós nagy mesemondóként jellemzett (s tették ezt inkább negatív, mintsem pozitív kontextusban), valójában sosem járt Indiában. Feljegyzéseit olyan vándorkereskedők és egyéb utazók elbeszélései alapján készítette, akikkel perzsiai tartózkodása alatt érintkezett. Ennek ellenére meggondolatlanság volna azt állítani, hogy a knidoszi orvos leírásának semmi valóságalapja nincsen, ugyanis néhány másik élőlényről készült jellemzése meglepően akkurátus és valós, az egyszarvú leírását behatóbban tanulmányozva pedig választ találhatunk arra, honnan is eredhetnek az említett furcsa jellemzők.

Az Indicát jóval később tanulmányozó zoológusok álláspontja szerint Ktésziasz egészen egyszerűen két vagy több valóban létező állat jellemzőit kombinálja össze. Én is úgy gondolom, hogy ez a magyarázat stabilan helytálló – ha például Marco Polo jó néhány évszázaddal később íródott úti feljegyzéseit olvassuk, megannyi hasonló keveréklényre bukkanhatunk.

a fent olvasható leírás jönnének rá, mely Talán a szarv említése támpontot, ha pedig azt ebből csak rendelkezik kreatúránk, szarvnak már eme is varázserőt tulajdonít, olvasó a megoldáshoz. szóban forgó csodalény

Annyit leszögezhetünk továbbá, hogy a Ktésziasz által leírt csodalény „tartalmazza” a rinocéroszt. Az orrszarvú egészen biztosan előfordult az Indicában tárgyalt vidéken, a leírt szarv vagy tülök pedig nagy valószínűséggel erre az állatra utalhat. S hogy honnan a sajátos, élénk színezet? Nos, az egyik magyarázat szerint a leírás ezen része nem a természetes környezetében fellelhető „egyszarvú” külsejére utal, hanem a perzsa uralkodók fényűző, egzotikus pompájában lelhetjük a megoldást: az elejtett rinocéroszok tülkét könnyűszerrel alakították a mesteremberek használati tárgyakká, többek között ivóedényekké, ezeket pedig a királyi udvar számára erőteljes színű, festett mintákkal díszítették. Meglehet, hogy a hellén vendégorvos ilyen kupákat látván gondolta azt, hogy a csontnyúlvány eredetileg is színes.

A másik, pontos bizonyítékkal az előzőhöz hasonlóan alá nem támasztható elgondolás az, hogy a Ktésziasz műveiben jellemzett tájakról, sőt, a még messzebb fekvő területekről, többek közt Tibetből beáramló gazdagon díszített kelmék egyikén vagy másikán lehetett látható efféle színpompás állat.¹

Vizsgálódásom szempontjából egyfajta kiindulópont lehet ez utóbbi elmélet, hiszen az unikornis-mítosz európai történetében ez a legelső kelet-ázsiai vonatkozás, ráadásul az állatot még az i. sz. XIII. századi feljegyzések közül is nem egy köti ahhoz a térséghez, melyet ma Tibetként emlegetünk. Mindazonáltal ne szaladjunk ennyire előre, hiszen az a lény, melyet majd a távoli Kínában találunk, egyelőre semmivel nem köthető Ktésziasz vadszamarához.

Térjünk tehát vissza még egy kicsit az ókori Hellászba! Szerencsére egyszarvunk nem tűnt el nyomtalanul megannyi más fiktív lényhez hasonlóan, sőt, a következő felbukkanása már olyasvalakinek a feljegyzéseiben történik, akit mindannyian jól ismerünk.

„Nem láttunk még olyan páratlanujjú patást, melynek két szarva lett volna, s olyanból is igen kevés létezik, mely páratlanujjú és egy szarvval rendelkezik: ilyen az indiai vadszamar és az orix.”²

Az idézett passzus Arisztotelésztől, az i. e. IV. század nagy gondolkodójától származik. Jelentősége véleményem szerint leginkább az, hogy egyszarvunk mítosza újabb valóban létező állatot kap alapul: az orixot, más néven nyársas antilopot. Ez a különleges, a tülkösszarvúak családjába tartozó patás ma is honos Délkelet-Afrika szavannáin,

létezéséről minden bizonnyal kereskedelmi kapcsolatok útján szereztek tudomást az ókori görögök. Habár e méltóságteljes antilopféle természetesen két szarvval rendelkezik, ha oldalról szemléljük, teljességgel úgy látszik, mintha csak egyetlen lenne neki. A kor rendkívül kedvelt, legfőképp az egyiptomi művészetből ismeretes profilból történő ábrázolás pedig bizonyosan csak rásegített a tévedésre.

E tévedés meglepően gyümölcsöző útján haladhatott tovább következő szerzőnk, aki véleményem szerint rendkívül értékes munkásságához képest méltatlanul kevésbé ismert manapság. Claudius Aelianusról van szó, az i. sz. 2.-3. század fordulóján élt római tudósról és szónokról. Aelianus nem csupán jobban kedvelte a görög szerzőket honfitársainál, hanem ő maga is igen választékos görögséggel írt és retorizált. Számomra lényeges munkája a *De Natura Animalium*, azaz *Az állatok természetéről* címet viselő tizenhét kötetes gyűjtemény, mely egyébiránt rendkívül különleges stílusban íródott: a tudományos jellemzések mellett gyakran előfordulnak erkölcsi jellegű leckék, parabolák is az adott élőlényhez kapcsolódóan.³

Aelianus gyakorlatilag Ktésziasz unikornis-jellemzését bővíti ki egy konkrét néven nem említett állat jellemzésében: komoly részletességgel ír annak színpompás mivoltáról és szarvának csodaszerű gyógyító hatásáról. Még érdekesebb azonban egy másik élőlény leírása:

„...ez az állat akkora, mint egy kifejlett ló. Sörénye van és barnásvörös szőre, elefántlábai és kecskefarka. Páratlanul gyorsan fut. Homlokából egyetlen fekete szarv áll ki, mely nem sima, hanem gyűrűkből áll, csúcsa pedig igen hegyes. Minden állat közül ennek van a legfurcsább hangja. Hatalmas ereje van, ráadásul a veszélyes tülök mellett az egész testét páncél védi. Más fajba tartozó állatokkal békés, fajtársaival viszont mind a hím, mind pedig a nőstény hajlamos vérre menő küzdelemre. (...) A fiatal egyedeket gyakran befogják, arra azonban nem volt még példa, hogy kifejlett példányt foglyul ejtettek volna.”³

Ezen sorokat olvasva nem kerülheti el a figyelmünket az arisztotelészi elképzeléstől való számos eltérés: itt már semmiképp nem az orix-antilopról olvashatunk. A felsorolt jellemzőket számba véve és összegezve talán nem én vagyok az egyetlen, akinek egy másik valóban létező állat jut eszébe. Elefántszerű lábak, sötét színű szarv, „páncélzat”... Aelianus még külön névvel is illeti az élőlényt: *kartazonnak* nevezi, mely szanszkrit nyelven annyit tesz: „a sivatag ura”, s nem mást takar, mint a rinocéroszt.^{2,3}

Tulajdonképpen kettévált itt unikornisunk alakja, s ez utóbbi robosztus, orrszarvúszerű lény egészen a középkorig bizonyítottan befolyásolta az egyszarvú koncepcióját.

Maradjunk azonban az ókorban még egy kicsit! A méltán híres idősebb Plinius, akinek természettudományos leírásaira jó néhány évszázadon keresztül támaszkodtak a legkülönbözőbb nemzetek kutatói, feltehetőleg szintén az általam bemutatott előző forrást találta a leginkább figyelemre méltónak és hihetőnek, így csaknem szóról szóra az Aelianus-féle orrszarvúról olvashatunk nála egyszarvú címszó alatt.

Az egyszarvú további írásos felbukkanásaiban is nyilvánvalóan megmutatkozik az a feltétel nélküli tisztelet és bizalom, mellyel idősebb Pliniust és munkáit illették a későbbi korok írói és tudósai. Julius Solinus, az i. sz. III. század kiváló írója és nyelvésze *De mirabilibus mundi* (A világ csodáiról) címet viselő alkotásában nem keveset vesz át Plinius természettudományos feljegyzéseiből.

„...de a legborzalmasabb az egyszarvú, egy rémületesen üvöltő szörnyeteg, melynek lóteste van, elefántlábai, disznófarka és szarvasfeje. A homloka közepéből áll ki a szarva, mely csodásan ragyog és legalább négy láb hosszú. Olyan éles ez a szarv, hogy bárminek nekimegy vele, azt könnyedén keresztülszúrja. Élve lehetetlen elfogni – elpusztítható, de elfogni nem lehet.”⁴

Láthatjuk, hogy Solinus a Plinius-féle elképzelést adaptálta s színezte ki néhány csodás elemmel. Mitikus szörny elevenedik meg ezáltal előttünk – az első dolog, ami eszembe ötlik, az, hogy milyen remekül megállná a helyét a leírt lény a Héraklész által munkái során legyőzöttek egyikeként. A név *monocerus*, tehát egyszarvú. A szarv jelentősége pedig továbbra is releváns, foglalkoztatni látszik a szerzőket... Így jutunk el a kereszténységig.

III. BIBLIKUS ANALÓGIÁK ÉS A SZŰZLEÁNY BŰVKÖRE

„...az úr kihozta őket Egyiptomból, mert akkora ereje volt, akár egy unikornisnak.”⁵

Ilyen és ehhez kontextusilag meglehetősen hasonló említésekre lelhetünk többek között a Zsoltárok, valamint Ézsaiás és Jób könyvében is. Semmiféle mágikus erőre való utalás nem figyelhető meg ezekben a passzusokban – egyszarvúnk fő jellemvonásai közé egyértelműen a szívós erőt, a féktelenséget, a betörhetetlenséget sorolhatjuk.

De honnan is került ide tulajdonképpen ez az unikornis, s megfeleltethető-e bármelyik eddig említett leírásnak? Az eredeti héber szövegben a re'em (רֶעֶם) elnevezés olvasható – ez

az, amit a korai keresztény fordítók a tulajdonságokat illető hasonlóságra alapozva hibásan az egyszarvúval azonosítottak. A héber re'em vagy asszír rimu név egy Elő-Ázsiában, Európában és Észak-Afrikában feltehetően egyaránt előfordult patás lehetett, melyet napjainkban egyes kutatók az őstuloknak (*Bos Primigenius*) feleltetnek meg, míg mások nem egyébbel, mint a már tárgyalt orixszal vagy más néven nyársas antiloppal hoznak összefüggésbe.

Ami e meglehetősen konfúzió ellenére bizonyos, az az, hogy az ószövetségi szerzők egyike sem említi olyasmit, hogy a szóban forgó lény valóban egyetlen szarvval rendelkezne. Mindazonáltal csaknem minden egyes a közel-keleti térségben és Észak-Afrikában futólag jellemzett vagy vizuálisan megjelenített szarvat viselő állatot előbb-utóbb az unikornissal azonosított egyik-másik későbbi feljegyzés, a talmudista értelmezők pedig gyakorta támaszkodtak ezekre.

A tény, hogy értelmezőink pusztán leírásokra és ábrázolásokra hagyatkozhattak, abból is kitetszik, hogy ószövetségi unikornisunk külső jellemzése enyhén szólva kevésbé hihető.

„...mérete minden ismert mértéket meghalad...”⁵

A Noé bárkája-történet egyik kevésbé ismert passzusa szerint pedig nevezett re'em/unikornis olyannyira hatalmas volt, hogy nem fért fel a bárkára, ezért az özönvíz alatt egy kötéllel odakötözve úszott a hajó után. Az első emberpár egyik nem kanonikus történetelemzésében pedig az áll, hogy Ádám első az Úrnak ajánlott áldozati állata egy olyan ökör vagy bivalyfélé volt, melynek különös módon csupán egyetlen szarv állt ki a homlokából.⁵

Az ókor jó pár évszázaddal később is ismert és elismert szerzőinek feljegyzései, valamint a fentebb olvasható Ószövetség-értelmezések lettek a fő forrásai azoknak a bestiáriumnak, melyek a középkor folyamán az akkoriban ismert világ faunájába nyújtott betekintést. Az egyik legelső ilyen műfajú kompiláció, melynek szerzője ismeretlen, valószínűleg még a kései ókorban keletkezett. Ebben olvasható az a jellemzés, melynek egyes elemei a lovagkortól kezdve komolyan befolyásolták az európai egyszarvú-mítoszkört.

„...olyan apró, akár egy kiscsikó, méreteihez képest azonban meglepően erős. Fején egyetlen hegyes szarvat visel, s egy vadász sem képes erőszakkal befogni. Van viszont egy csel, melynek segítségével foglyul ejthető: ha egy szűzleányt vezetnek az unikornis kedvelt helyeinek egyikére és magára hagyják ott, az állat mihelyt meglátja a lányt, odafut hozzá és az ölébe hajtja a fejét, odadörgölőzik és csakhamar elalszik. A vadászok ekkor előjönnek rejtekükből, elkapják és a király elé viszik.”⁶

Teljes joggal kérdezheti bárki: honnan ez az újszerű elképzelés, mely nem egy pontban tér el meglehetősen mértékben bármelyik eddigittől? Hogyan formálódott a Solinus-féle robosztus *monocerus* vagy épp a Zsoltárok Könyvének gigászi csodaállata kiscsikó méretűvé? És ami még különösebb, miképp került a szűzleány alakja a képbe, s mi az a varázsos erő, mellyel hatni képes az egyszarvúra?

Annyit leszögeznünk, hogy legújabb történetünk teljességgel máshonnan eredeztethető, mint bármelyik eddig említett ókori, korántsem elegendő, hisz nyilvánvaló. A megoldást abban az ismert allegorikus értelmezésben érdemes keresnünk, mely a legtöbb középkori leírásban és

megfigyelhető. Ez megfogalmazva egy Jézus Krisztussal, egyetlen szarv az egységére utal, míg a megzabolázhatatlan hogy a Messiást

ábrázolásban

egyszerűen

direkt analógia

melyben az

Atya és a Fiú

féktelen,

vadság azt jelzi,

akarata ellenére

semmiféle erő nem ingathatja meg hatalmában. Itt magyarázatot kapunk az apró méretre is: ez a Megváltó szerénységét és az emberekhez való hasonlatosságát hivatott megmutatni. A leány természetszerűleg Szűz Máriával azonos, a vadászok pedig a Gábriel arkangyalon keresztül működő Szentlélekkel. Láthatjuk immár, hogy ebben az interpretációban az unikornis befogása Jézus Krisztus emberré válásának feleltethető meg.

Valószínűnek tartom, hogy az első *bestiáriumban* szereplő egyszarvú-leírás már ezen az analógián alapulva született. A krisztusi történet kerek egész, mindenki által ismert, ráadásul a kereszténység elterjedésének legkorábbi kezdetei óta töretlen népszerűségnek örvend. Az unikornis alakja visszavonhatatlanul összeforrt a gyönyörű szűzleánnyal, s rövidesen lovagénekek témájává, falikárpitok és festmények díszévé vált Európa-szerte.⁷

IV. A LÉNYEGI ATTRIBÚTUM

Méltán kifogásolhatjuk az eddig egyértelműen a legjelentősebb attribútumnak számító külső jegy, vagyis a szarv háttérbe szorulását. Valójában ilyesmiről szó sincsen, épp ellenkezőleg: azon különböző, ismeretlen eredetű dolgok, melyeket az évszázadok során unikornisszarvnak hittek az emberek, tartották fenn maradandóan a hitet a mitikus lény létezésében.

A különleges csontkinövésnek mind a hosszáról, nagyságáról, mind a textúrájáról és a színezetéről számtalan eltérő feljegyzés született. Amiben ezek írói egyetérteni látszanak, az kizárólag annyi, hogy egyetlenegy van belőle. Minthogy végeláthatatlanul hosszú és értelmetlen volna minden egyes futó, „bizonyíték” nélküli említést felsorolni, itt a tárgyi elemet is tartalmazó verziókra korlátozódnék.

Talán a legismertebb ilyen az úgynevezett St. Denis-i szarv, egy a XVII. században

Párizs mellett talált, hét láb hosszúságú és tizenhárom font súlyú óriástülök. Felfedezője, André Thevet francia utazó állította, hogy bizonyos keleti Monomotapa ország királyával járt vadászon, s ott ejtette el a csodálatos lényt.⁸

A szarv eredete azóta is ismeretlen, ám az, hogy Thevet a St. Denis kolostornak ajándékozta azt, valódi hullámot indított el, s hamarosan számos egyházi létesítmény büszkélkedhetett a legkülönbözőbb helyekről szerzett, misztikus eredetű csontnyúlvánnyal. Ugyanúgy, ahogyan például a szentek bizonyos csodatévő testrészeit, hamarosan az unikornis gyógyító erejű szarvát is előszeretettel és nagy fantáziával kezdték el hamisítani. A legnépszerűbb alapanyagok közt tartható számon a bálna-, kutya vagy disznócsont, bizonyos agyagfélék, a későbbi századokban pedig megfelelőképpen megmunkált állati fossziliák. Természetesen rengeteg fajta ellenőrzési mód létezett annak bizonyítására, hogy „valódi” unikornisszarvról van-e szó, ám a kereskedők rafináltsága ebben sem ismert határt, sokan pedig olyannyira hinni akartak a csodaszerben, hogy akár konkrét bizonyíték hiányában is fizettek.

A szarvának eladásából származó meglepően magas bevételek miatt a kereskedelemnek érdekében állt stabilan fenntartani az unikornis legendáját. A leginkább autentikusnak tűnő alapanyag idővel egy az északi partvidékeknél honos, ritka tengeri lény, a narvál csontnyúlványa lett. A skandináv hajósok öt teljes évszázadon keresztül hatalmas

sikerrel kereskedtek ezzel – a narvál szarva saját tömegének sokszorosát érte aranyban. A mítosz csupán annyiban formálódott, hogy feljegyzések készültek immár bizonyos „tengeri unikornisról” – a hit a varázserőben nem ingott meg.

Patikák cégéreiből, bejárataik fölött is megjelent a jellegzetes tülök vagy épp az egész állat alakja, ugyanis az unikornis, szarvának gyógyereje folytán a gyógyszereszek attribútumává vált. Egyébiránt narválszarvakra is könnyen akadhatunk patikamúzeumok kiállítási tárgyai közt.⁸

V. HALÁLOS PÁRVIADAL

Nem volna érdemes elsiklanunk még egy, az unikornis alakját övező legenda mellett. Egy érdekes és gyakorta kétkedők elhallgattatására állatot olyan élőlényvel, amely minden kétséget ös évre datálható levele valószínűleg egy udvarából származik, s ez dokumentum, melyben oroszlán kapcsolatáról. A az egyszarvú természetes halálos ellensége, ragadozónak különleges elpusztítására: egy fa elé áll, amikor pedig az egyszarvú nekitámad, elugrik onnan. Unikornisunk szarvával a fa törzsébe szúródva tehetetlenné válik, az oroszlán pedig így könnyen megölheti.

hasznos módszer a az, hogy az adott mitikus hozzuk kapcsolatba, kizáróan létezik. Az 1165-úgynevezett *János pap* etiópiai keresztény király a legelső írásos szó esik az unikornis és az levél szerint az oroszlán és környezetében egymásnak olyannyira, hogy a módszere van a patás

A két állat rivalizálása később rendkívüli jelentőséggel lett felruházva Anglia és Skócia konfliktusaiban: az oroszlán Anglia, az egyszarvú pedig Skócia címerállata. A történet népszerűségét nagyszerűen megmutatja az a tény is, hogy Shakespeare nem egy helyütt utal rá drámáiban. A Julius Caesar második felvonásában így ír:

„...szarvorrút fa, medvéket tükör,
Oroszlánt háló, elefántot verem

Akár a kalmárok pénzéhségének, akár az írók, költők, festők és szobrászok fantáziájának, akár a szimbólumok erejét remekül felismerő politikusoknak és államférfiaknak, de leginkább mindeme faktorok együttes erejének köszönhetően az unikornis legendáriuma napjainkig releváns tudott maradni. A felvilágosult XX. században immár nem vadásztak rá természetesen, egykori létezésében azonban még mindig sokan hittek vagy szerettek volna hinni. Az a kevésbé ismert bibliai történetváltozat, mely szerint az unikornis azért halt ki, mert a szó szoros értelmében lekést Noé bárkáját, egy C. S. Lewis-versben is megjelenik.

A modern és populáris fantasyszerzők mesefolyamaiban is újra meg újra felbukkan az unikornis alakja – a legkomolyabb szerepet talán Peter S. Beagle *Az utolsó egyszarvú* című alkotásában kapja. A megkapó, középkorban játszódó történetben a főszereplő unikornis megtudja, hogy valamennyi fajtársa eltűnt, ezért nekiindul, hogy megtalálja őket. A regény legérdekesebb jellemzője talán az, hogy a legtöbb általam eddig felsorolt egyszarvú-mítoszt, többek közt a szűzlány segítségével történő elfogását és az oroszlánval folytatott küzdelmét is megeljük benne.

Láthatjuk tehát, hogy az egyszarvú csodaló évszázadról évszázadra sikeresen tartotta magát a mitikus kánonban, míg végül „elérte”, hogy a legismertebb és legnépszerűbb apokrif állatok közt tartsuk számon. Olyasvalami ez a lény, melynek ha a nevét kimondjuk, még egy kisgyermek szemei előtt is azonnal megjelenik a hófehér, csillogó szarvú paripa – közismertsége tagadhatatlan.

VI. A MESÉS KELET SÁRKÁNYLOVA

Sosem szabad azonban megfledkeznünk arról, hogy kontinensünkön kívül is gazdag és értékes a világ, ami pedig a mítoszkincset illeti, a kelet-ázsiai térség, Japán, India és legfőképp Kína talán még a görög-római kultúrák elöl is elviszi a prímet, ami a sokszínűséget illeti. Munkám további részében utóbbi térség mitológiájában ugyanezt az állatot tárgyalom, megkísérelvén fellelni az analógia eredetét, majd pedig azt tanulmányozom, elegendő-e egyáltalán a hasonlóság az egyértelmű megfledtetéshez.

Utazzunk tehát most a távoli Középső Birodalomba, azaz Kínába, s egyúttal repülünk vissza az időben egészen az i. e. 2697-es esztendőig. Xuanyuan Huangdit, ismertebb nevén a

Sárga Császárt Kína harmadik mitikus uralkodójaként tartják számon, s máig kultúrhéroszként és a taoizmus védőalakjaként tisztelik. Akár létezett a valóságban, akár pedig csupán képzelet szüleménye, alakjának nagy formátumát senki sem vonhatja kétségbe. A már említett esztendőre datálja a legelső feljegyzés a szóban forgó állat első felbukkanását, helyként pedig Huangdi császár fényűző palotakertjét nevezi meg.

Bizonyos *qilinről* (麒麟) van szó, a kínai mitológia egyik kevésbé közismert szereplőjéről, mely a történelem során számtalanszor felbukkan európai szerzők forrásaiban is, mégpedig kínai unikornis vagy egyszarvú néven.

A messzi keletre is eljutott tehát Ktésziasz vadszamara vagy épp Aelianus furcsa keveréklénye, a *monoceros*? Mielőtt elhamarkodott következtetésekre jutnánk, érdemes behatóbban megvizsgálnunk a dolgot. Ugyan az első feljegyzés kora teljességgel ismeretlen, az i. e. 3. évezredbe visszamutató történet azt sugallja, régóta jelen lehetett már legalább szájhagyomány útján e különös, titokzatos lény a közhiedelemben.

Egy újabb ismeretlen eredetű mítosz Huangdi uralkodásától számítva mintegy három évszázaddal későbbre is helyez egy qilin-felbukkanást: ezúttal a szintén mitikus Yao császár fővárosában vélték látni a csodalényt. Yaoról a későbbiek megértéséhez elengedhetetlen tudnunk, hogy Konfuciusz legnagyobb példaképeként tartotta őt számon erényesség, igazságosság és önzetlen odaadás tekintetében egyaránt.

Habár érdekesítőek az említett legendák, túlon túl homályosak és vajmi kevés konkrét információt szolgáltatnak ahhoz, hogy kutatásomat rájuk alapozzam. Célul tehát azt tűztem ki, hogy a legelső fennmaradt irodalmi említésre ráleljek a qilinnel kapcsolatban, s sikerrel is jártam.

„Üdv, egyszarvú gyors patái!

Üdv, nagy király unokái!

Ó, egyszarvú!

Üdv, egyszarvú koponyája!

Üdv, nagy király szép családja!

Ó, egyszarvú

Üdv, egyszarvú homlok-éke!

Üdv, nagy király nemzetsége!

Ó, egyszarvú!”¹⁰

A háromstrófás vers a *Shijingből* (詩經), azaz a legrégebbi ismert kínai dalgyűjteményből származik, melynek legkorábbi darabjai már szinte bizonyosan léteztek az i. e. X. században is. Versünk a *guofeng* (國風) ciklus tizenegyedik darabja – nevezett ciklus az i. e. VIII.-VII. századokban keletkezett művekből lett összeállítva.

Weöres Sándor fordításába nem meglepő módon az „egyszarvú” kifejezés került be, hisz Európa-szerte ez a megfeleltetés vált elterjedtté. A klasszikus kínai nyelvű eredetiben természetesen a *qilin* szót találhatjuk meg.

Következő lépésként felkutattam a legrégebbiről megmaradt *qilin*-ábrázolást, ugyanis az általam eddig ismert szobrok, festmények, domborművek a megannyi különféle jellemzéssel kiegészítve (ezeket a későbbiekben feltétlenül tárgyalom) egyre kevésbé koherens képet jelenítettek meg számomra, s az első pillanattól fogva arra adtak okot, hogy megkérdőjelezzem az említett analógiát.

A Keleti Han-dinasztia korában, tehát i. sz. 25 és 220 között keletkezhetett ez a dombormű, mely egy nemesember sírkövének díszéül szolgált. A kutatók egyöntetű véleménye szerint a megjelenített állat *qilin*, nem pedig oroszlán, bármennyire is emlékeztet az utóbbira. Pedig való igaz, hogy a furcsa kreatúra pofája leginkább macskaféle ragadozót idéz, karmos lábai kissé hüllőszerűek, farka lóéra emlékeztet... szarvnak pedig nyoma sincsen.

VII. BÉKE ÉS BOLDOGSÁG

HÍRNÖKE

De hogyan is kellene festenie valójában a *qilinnek*, s mik jellemzik általánosságban? Először mindenképpen azokat a vonásokat érdemes figyelembe vennünk, melyekben a kimeríthetetlen mítoszkincs története megegyeznek. A legendárium úgy tartja, a lény egy sárkány

kilenc gyermeke közül az egyik, s a sárkánnyal, a fönixszel és a teknősbékával együtt előkelő helyet foglal el az úgynevezett Négy Jóakarátú Állat (*sì líng*, 四灵) közt. A *qilin* elnevezés oly sok kínai kifejezéshez hasonlóan férfi és női jellegű tagokból tevődik össze: hímjét *qi*-nek,

nőstényét pedig *lin*-nek nevezik. A csodás kreatúrát Kína-szerte máig a boldog békeesség és nyugalom szimbólumaként tartják számon.

„Amikor a világ keletkezett, a Főnixmadár vezette az összes szárnyas állatot, a földön járók élén pedig a Qilin haladt.”

Régi kínai mondást idéztem fentebb, az ilyenekről pedig lényeges tudnunk, hogy meglepően élénken megmaradtak a köztudatban – valószínűleg egy iskolás gyerek számára sem ismeretlen ez sem.

A mítosz szerint a *qilin* gyakorta időzik istenek társaságában, s állandó lakhelye a menny, habár szárnyakkal nem rendelkezik. Már említett „békeköveti” funkciójának eleget téve előszeretettel nyújt segítségek embereknek, különképp azoknak, akik a legodaadóbban teljesítik fiúi kötelességeiket (*xiao*, 孝). Egyértelművé válik ezáltal a *ren shou* (jóságos lény) minősítés.

A taoista mítoszkör úgy tartja, a *qilin* az égből különleges kegyben részesítheti azokat, akik házukban vagy birtokukon elhelyezik a szobrát: egyengetheti a családfő karrierjét, megóvhatja a házat a gonosz lelkektől és nem apadó bőséget biztosíthat. Mindazonáltal nem feledkezik meg a bűnösökről sem, legfőképp a prostitúciót, a szerencsejátékot és a kábítószer-kereskedelmet nézi igen rossz szemmel. Ez utóbbi ellenére a *qilin* általánosságban nagyon is békeszerető, gyakorlatilag ártalmatlan kreatúra, olyannyira, hogy egy mítosz szerint óvatos lépteivel igyekszik még a fűszálakat is épségben hagyni, sőt, képes a víz felszínén járni is.

Vizsgálódásom során olyan történetre is leltem, melyben a mi gólya-hiedelmünkhöz hasonlóan egyes kínai családok máig úgy tartják, a *qilin* gondoskodik a gyermekáldásról. Egészen új ábrázolásokat is találhatunk *qilin*-háton lovagló csecsemőkről vagy épp a jóságos lényt kísérő, a szülő nők védelméért felelős istennőről és szolgálóleányairól.

A legismertebb legenda, melyre kivétel nélkül minden tanulmányozott forrásban rábukkantam, a *qilin* emberek közt való megjelenését Konfuciusz születésének igen jeles eseményéhez köti. Ebben a bizonyos i. e. 551-es esztendőben a *qilin* jádetekercset vitt a későbbi nagy filozófus Qufu városában található szülőházához – a tekercsen az volt olvasható, hogy Konfuciusz bölcsessége és erénye csak a leghatalmasabb császárokéhoz lehet hasonlatos.

Itt nyer csak értelmet igazán valamivel fentebb tett emlitésem arról, hogy a mitikus Yao császár, akinek alakjához szintén kapcsolható a *qilin*, Konfuciusz első számú példaképe volt. Többrétű magyarázatot kap itt apokrif állatunk „erényes lény” mivolta, valamint a köré

fonódó hiedelmek azon része, mely szerint a *qilin* kizárólag nagy formátumú emberek, bölcselők vagy uralkodók világra jöttekor vagy elhunytakor ereszkedik alá az emberek közé – Konfuciusznak nem csupán a születéséhez, de a halálához is kapcsolható a megjelenése.

Annak ellenére, hogy nem Kínához kapcsolódik a következő rendkívül érdekfeszítő és meglepő példa, feltétlenül szükségesnek érzem, hogy röviden kitérjek rá. 2012 novemberében a Koreai Központi Hírugynökség hivatalos bejelentése szerint egy régészcsoporthoz felderítette a legendás Tongmyong király, a Koguryo Birodalom alapítója korában épült Kirin-barlangot. A feltárt üreg Pyongyang városának közvetlen szomszédságában, a Moran-domb belsejében található, ez pedig a hírugynökség szerint minden kétséget kizáróan alátámasztja azt, hogy nevezett város volt Korea aranykorának központja. A barlang falán karcolt felíratra is bukkantak az archeológusok: nem egyéb olvasható, mint a barlang neve, Kiringeul, vagyis a

Kirin lakhelye. (A kirin az egyszarvú koreai neve.)

A Tongmyong királyt övező mítoszok egyik legérdekesebb eleme az a történet, mely szerint az uralkodó legkedvesebb hátszál egy *kirin* vagy *girin* szolgált. Ez a nagyon is újdonsült felfedezés, melyet a koreai propaganda a mai elnök, Kim Jong-Un hatalmának legitimációjára is igyekszik felhasználni, tökéletes bizonyítéka annak, mennyire megmaradt a keleti népek közhiedelmében e csodalény kapcsolata a hatalom kivételes, példa nélküli hordozóival.¹¹

Nagyszerű eredményként könyvelhetjük el azt, hogy a *qilin* természetéről, viselkedési formáiról, attribútumairól sokkalta egységesebb, magától értetődőbb képet kapunk a bőséges mítoszanyagot tanulmányozva, mint európai „rokonáról”. A rejtély nem is ezekben, hanem pontosan a feltételezett rokonság kérdésében van – ennek feltárásához pedig a *qilin* külsejét kell tüzetesen szemügyre vennünk.

VIII. ÖSSZETETT LÉNY – DE MÉGIS MENNYIRE?

Elegendő akár csak két különböző ábrázolást megnéznünk ahhoz, hogy kellőképp összezavarodjunk. A qilin a keveréklények valódi mintapéldája – az embernek az a benyomása, hogy minden alkotó a saját legkedvesebb állatainak egyik-másik vonásával

igyekezett felruházni. A sárkányszerű fej és pofa egyike a viszonylag stabil jellemzőknek, azt azonban itt feltétlenül megjegyezném, hogy a kínaiak sárkánykultusza határokat nem ismerve gyakran ruházta és ruházza ma is fel a megjelenített állatokat a sárkány külső jegyeivel oly mértékben, hogy számomra például mindig is igencsak nehéz volt kínai művészeti alkotásokat csodálva különbséget tennem kutya, oroszlán és sárkány közt. Sárkányra vagy kígyóra emlékeztet a szintén nem ritkán pikkelyes hát, míg a farkok hol ló- vagy ökörszerű, hol pedig macskaféle ragadozóéra hasonlít. Olykor egész testét pikkelyek borítják, máskor tigriscsíkokkal láthatjuk. Lábai leggyakrabban patákban végződnek, ám előfordul a karmos ábrázolás is, ahogyan például a domborművön megjelenik.

Ami a szarvat illeti – hisz teljes joggal hihetnénk ezt az analógia alapjának – fikarcnyival sem kevésbé konfúzus a helyzet: a szarv hiányát éppúgy megtaláljuk, mint az őzére emlékeztető páros agancsot, egyetlen csontkinövésre viszont szinte nem is találtam példát.

Talán mind közül a legnépszerűbb s egyben legkülönösebb szarvábrázolással kapcsolatban szerencsére viszonylag egyszerűen leltem is magyarázatot, így legalább egy valóban létező állathoz köthető ez a keveréklény. A XV. század első évtizedeiben járunk, ez pedig a Ming-dinasztia korai periódusát s egyben Kína első komoly expedíciós törekvéseit jelenti. A felfedezők közül kétségtelenül kiemelkedett Zheng He admirális, aki Yongle császár legkedvesebb eunuch-udvaroncaként magas posztot töltött be a politikai és diplomáciai hierarchiában is. Zheng He expedíciós hajútai 1405 és 1433 közé datálhatóak – ebben a majd’ három évtizedben eljutott Dél- és Délkelet-Ázsiába, a Közel-Keletre s végül, de nem utolsósorban Kelet-Afrikába is. E varázslatos, távoli tájakról visszatérve természetesen a magával hozott „csodák” bemutatásával tisztelgett császára előtt. Az 1414-es évben épp egy ilyen bemutató-ceremónia keretei közt rukkolt elő egy mindaddig a kínaiak által sosem látott állattal, melyet qilinnek nevezett. Valójában nem másról van szó, mint a bengáli szultán kedvenc zsiráfjáról, mely eredetileg a kelet-afrikai Szomália térségéből

származott. A szultán az udvarában tartotta ezt a különleges állatot, s egy barátsági szerződés megpecsételéseképp küldte el ajándékba Yongle császárnak.¹²

Ettől az eseménytől kezdődően a legendás *qilin* alakja menthetetlenül – s nagyon is könnyen megérthetően – összeforrt a zsiráféval. Egy furcsa felépítésű, különös mintázatú, mindaddig sosem látott csodaállat érkezése ugyanazt a társadalmi és gondolkodásbeli effektust idézte elő Kína emberében, mint az európai országok bármelyikének lakóiban. Ez pedig nem más, mint az az elv, melyre a mitológia teljes koncepciója épül elképzelésem szerint: az egyszerű ember, ha újszerűt, ismeretlent, egyszersmind talán félelmet keltőt lát vagy tapasztal, ösztönösen megfeleltet, analógiát keres annak érdekében, hogy az idegentől való szorongást leküzdje. Magát biztosítja ezzel afelől, hogy nem teljességgel tudatlan, hisz „ő már ezt is ismerte”, kényelmesebbé teszi életét és szilárdabb alapokra helyezi mind személyes, mind nemzeti identitását. Úgy gondolom, utóbbit is lényeges megemlíteni, hisz a nemzeti azonosságtudat szempontjából is szinte varázssos erővel bírhat a tudat, hogy az ember saját népe akár hatalomban, akár tudásban és ismeretekben a többi fölött helyezkedik el.

Második magyarázatomból még közérthetőbbé válhat a szomáliai zsiráf *qilinné* való „kinevezése”. Mint azt már munkámban többször említettem, ez a kínai apokrif lény mindenekelőtt páratlan elméjű gondolkodók és kiváló tehetségű, kegyes uralkodók hírnöke. Valószínűsíthető, hogy Yongle császár udvaroncainak nem okozott komoly gondot megbarátkoztatni urukat a ténnyel, miszerint a jövevény állat tulajdonképpen az ő hatalmának legitimációja. És még csak meg sem vádolhatjuk túlzott nagyravágyással...

Így kaphatott tehát a XV. századra és későbbre datálható megjelenítéseken két gömbösített végű, tompa szarvacskát, gyakran pedig jellegzetes, zsiráfyszerű mintázatot is. A zsiráf-analógia nem csupán képi ábrázolásokon figyelhető meg, sőt: kiválóan megmutatja határon kívüli elterjedését a japán *kirin* kifejezés, mely mind a mítoszlényre, mind pedig a zsiráfra használatos manapság.

Tény és való, hogy az egzotikus afrikai állat nem egy jellemző tulajdonsága megfeleltethető a *qilint* övező mitológiában fellelhető leírásoknak. Jámor természete, méltóságteljes mozgása, különös mintázata könnyedén idézhette a jószágos, varázserejű kreatúrát azok számára, akik még sosem találkoztak effélével.

Már-már képzelhetnénk azt, hogy ezzel egységesül a *qilin*-alak s egyúttal talán magyarázatot kap az unikornissal való azonosítás is. Erről sajnos még szó sincsen, hisz egyrészt nem egy, hanem kétszarvú lényt kaptunk, másrészt pedig keveréklény mivolta cseppet sem változott.

Érdemes itt vetni egy pillantást a már érintett japán, valamint a koreai megfelelőire, melyek egészen bizonyosan a kínai *qilin* alakjából eredeztethetőek. A japán *kirin* (麒麟) leggyakrabban szarvas és sárkány-jellemzőkkel bír, s kínai „testvéréhez” hasonlóan az egyik legnagyobbra értékelt, legerőteljesebb mitikus állat. Koreában *girinként* (기린) találjuk meg, egyedi jellemzője pedig a sörény és az ökör- vagy lófarok. A modern koreai nyelvben mindazonáltal a *girin* szó kizárólag zsiráfot jelent.

A *qilin* meglehetősen képlékeny keveréklényként élt tovább a következő évszázadokban is. A Ming-dinasztia kései periódusában a megmaradt zsiráfszarvak mellé sárkányszerű fejet és lángcsóvákat kapott az ábrázolások legtöbbször, kihangsúlyozva ezzel az állat tűz elemhez köthető jellegét. A sárkányhoz való hasonlóság a mandzsu Qing-birodalom (1644-1911) idején még erőteljesebbé vált, sőt, ekkoriban nyerhette a *qilin* a „sárkányló” elnevezést is. Számomra ez utóbbi ékes bizonyítéka annak, mennyire páratlan és erőteljes Kínában a sárkányt övező kultusz: a kínai mítoszvilág egyik-másik állatalakja az ábrázolásokon olyannyira látványosan magán viseli a sárkány külső jegyeit, hogy joggal megfordulhat a fejünkben a kérdés, mit is látunk valójában. Különösképp az olyan állatoknál kap hangsúlyt a sárkány-jelleg, melyek nem honosak a birodalom területén, így valós létük ellenére egyfajta mitikus rejtély lengi körül őket – a legjobb példa erre szerintem a rendkívüli módon sárkányszerű „kínai oroszlán”, más néven „buddhista oroszlán”.

Visszatérve eredeti témánkhoz leszögezhetjük, hogy bár *qilinünk* a mai napig nem rendelkezik egységes, jól behatárolható külsővel, mégis sikerrel vált a kínai mitológia egyik legjelentékenyebb állatalakjává. A kínaiak által előszeretettel alkalmazott „számos” besorolások mindegyikének szereplője, tehát egyfajta előkelőséget képvisel az állatok világában. Ezt remekül megmutatja az is, hogy a dinasztiák korának végéig aranyszínű *qilin* hímezett képe díszítette a legmagasabb rangú hadvezérek, tábornokok egyenruhájának hátulját. Pozitív jellemvonásait, jószágos mivoltát illetőleg bátran felveheti a versenyt az európai egyszarvúval, ha azonban kizárólag erre alapoznánk az elnevezésbeli egyezést, legalább egy tucatnyi másik kínai mitikus lényt emlegethetnénk unikornisként, talán még magát a sárkányt is, hisz változatos ábrázolásai közt szerepel szarvval rendelkező is.

IX. ÚJ UTAKON – VAN-E KÍNAI EGYSZARVÚ?

Úgy döntöttem, hogy kielégítő, konklúzió-jellegű magyarázat után való kutatásomat szisztematikusan és precízen fogom elvégezni. Mivel az ábrázolások közti éles meg nem egyezés a fő faktor, mely a zavart okozza, szükségszerűnek éreztem művészeti áganként tüzetesebben megvizsgálni az „egyszarvú-repertoárt”. Nem véletlenül alkalmazom itt a *qilin* helyett az egyszarvú kifejezést, ugyanis a szobrászat területén a *qilin* szó mellőzésével körültekintően csakhamar olyasvalamire bukkantam, amelyre teljes joggal használható ez az elnevezés.

Elsősorban paloták, rangos tisztviselők házainak bejáratánál találkozhatunk ezzel a bizonyos lénnel, amely kivétel nélkül minden megjelenítésekor a feje tetejéből kiálló, egyetlenegy szarvval látható. A *xie zhi* nevet viselő kreatúrában Kína mítoszvilágának egyik kevésbé ismert, ám annál érdekfeszítőbb szereplőjét ismerhetjük meg. Mindenekelőtt a szigorú, már-már könyörtelen igazságosságot és tiszta beszédet szimbolizálja, ezáltal válhatott a kínai igazságszolgáltatás első számú jelképévé. A források szerint az egykor istenséggént tisztelt állat emberi természettel rendelkezik, s tökéletesen érti a halandók nyelvét.

Eme újonnan felbukkant csodás állat pontos eredete után kutatva meglepően régre volt szükséges „visszautaznom” az időben. Egy kevésbé ismert legenda úgy tartja, a mitikus Shun császár kivételes tehetségének tartott főminiszterét, bizonyos Gao Yao-t arra kérte, állítson össze egy részletes, minden esetre kiterjeszthető jogi törvénykönyvet. Gao Yao rengeteg ügyben bíraskodott is, mégpedig igen különös módon: amikor képtelen volt bizonyosságot nyerni igazában, *zhi* nevezetű, tévedhetetlennek tartott egyszarvú kecskebakjára ruházta a döntést, az pedig túlkét előreszegezve habozás nélkül nekirohant a bűnös félnek.

Afelőli döntésem, hogy említett Gao Yao személyét tüzetesebben is megvizsgáljam, meglepően gyümölcsözőnek bizonyult. A főminiszter több forrás tanúsága szerint az ősi Jiang uralkodócsalád felmenője, e dinasztiát pedig a legkorábbi említésekben olyan írásjegy jelölte, melynek vonásai „kecske” és „asszony” jelentésű partikulákból tevődnek össze.¹³

A különös legenda könnyedén feledésbe merülhetett volna megannyi hasonló történettel együtt, szerencsére mégsem ez lett a sorsa. A legenda születése után majd' egy évezreddel Kína történelmében esszenciális fontosságú eseménysor vette kezdetét: a Shang-dinasztia írástudói megkomponálták a legeslegelső úgynevezett ideogrammákat, vagyis a ma alkalmazott írásjegyek előfutárait. Ezeket többnyire jóslócsontok felületére vésték – ezeket számítjuk az első kínai írásos emlékeknek.

A zhi hangalakú képjel a kezdetek kezdetén hosszú szarvú állatfélét formált. Néhány századdal később ez a vonáskombináció a *shui* (víz) és a *qu* (elkerül) karakterekkel összesímítva adta a *fa* karaktert, melynek jelentése a jogi igazságszolgáltatás intézménye.

További mintegy ezer esztendővel későbbre, az i. sz. 1. századba érkezve újabb mérföldkövel találkozhatunk mind a kínai írás, mind pedig az „unikornis” utáni vizsgálódásunk tekintetében. A *Shuowen Jiaozi* címet viselő monumentális alkotás volt a legelső komplett írásjegyszótár. Nagy öröömre nem csupán fellelhető benne a *zhi*, hanem a korhoz mérten igen akkurátus meghatározás is kapcsolódik hozzá:

„A zhi pedig a xiezhi/jiezhi nevezetű állat. Ökörhöz hasonlít, ám csak egyetlen szarva van. A régi idők bírósági pereiben arra használták, hogy megjelölje és megérintse a bűnös személyét. (...)”

A Keleti Han-dinasztia megbecsült tudósa, bizonyos Wang Chong így ír *Shi Ying* című feljegyzésgyűjteményében:

„Az udvarban kiállított festmények közt szerepel Gao Yao xiezhi-je, amely az írástudók szerint nem más, mint egy egyszarvú kecskebak. E kecske megérzi, ki a bűnös, ennél fogva a jó ómenű természetfeletti lények közé sorolható.”

Mint láthatjuk tehát, a *xie zhi* alakja nagyon is megmaradt a köztudatban, mindenekelőtt pedig a kínai nemesi réteg hiedelemvilágában. A szobor formájában történő ábrázolás egyértelműen a leggyakoribb, a megjelenítés pedig igen egységes: rövid,

rendszerint pikkelyes test, tömzsi fej, kunkorodó, bojtos farok, vicsorgó száj, s végül a számunkra leginkább lényegi elem: egyetlenegy hegyes végű szarv.

A császárkor legvégéig fontos státuszszimbólumnak számított a bírók és ügyészek körében az úgynevezett *xie zhi-kalap*, mely a részrehajlástól mentes, meg nem alkuvó jogi erőt jelképezte. A fejfedő általában bordó vagy sötétlila színben készült, s egy olyan fordított trapéz alakját viselte, melyet teljes hosszában keresztülszúrtak egy törrel vagy vastag szöggel. A hagyomány feltehetőleg visszavezethető egészen az Őszök és Tavaszok Koráig.¹⁵

Az egy szarvval rendelkező kínai mitikus állatok nyomán tovahaladva rövidesen újabb izgalmas lénybe botlottam. A kreatúra neve *luduan*, szerepköre pedig bizonyos mértékig

hasonlatos a *xie zhi*-éhez. A legenda szerint a Qing-dinasztia Qianlong császáranak fényűző sárkánytrónját mindkét oldalon egy-egy *luduan* őrizte, feladatuk pedig az volt, hogy mindenféle kérdéses, kritikus ügy esetén az uralkodó fülébe suttogják a megkérdőjelezhetetlen igazságot. A csodás állatot a mindentudás mellett kivételesen hosszú élet is jellemzi. Megjelenését illetően mindenkori attribútum az egyetlen homlokkinövés, emellett valamennyi ábrázoláson kerekded, zömök testtel, karmokban végződő mancsokkal láthatjuk, így nem okoz nehézséget a *zhi*-től való megkülönböztetése. A Tiltott Városban ma is megtekinthető egyébiránt az említett

Sárkánytrón, mellette pedig díszes tömjéntartók formájában *luduan*-párral találkozhat a látogató.¹⁴

Amint már azt fentebb is említettem, a *xie zhi*-t és a *luduan*-t leginkább a vagyonos, előkelő réteg félté és tisztelte. A fényűző paloták tulajdonosainak körében szokás volt az épület tetejére helyezettetni az általuk legfontosabbnak ítélt értékek mitikus képviselőit. Ezek közt rendkívül gyakran előfordult az igazság és jog egyszarvú képviselője a sárkány, a fönix, az oroszlán vagy épp a *qilin* társaságában. Ha az eddigiek talán nem is, ez utóbbi világosan megmutatja, hogy két teljességgel különböző mitikus lényről van szó, a hozzájuk kapcsolt tulajdonságok, az általuk képviselt erények tekintetében legalábbis mindenképpen. Úgy gondolom, alakjuk a történelem folyamán több alkalommal egybeolvadhatott – ez a *qilin* külső jegyeinek meglehetősen képlékenységeből adódóan nem lehetett nehéz. Amint azt már a munkám legelejétől igyekeztem előtérbe hozni, a *xie zhi* korántsem az egyetlen csodaállat, melynek attribútumai közül egyikkel vagy másikkal a *qilin* fel lett ruházva.

X. KIFORRATLANSÁG ÉS KÉTELYEK

Rendkívül nehéz volna egyetlen dologgal magyarázni a mítoszlény ily mértékű formai változatosságát – én úgy hiszem, nem is lehetne akkurátus. Elgondolásom szerint többfelől gyökerezhet a feltűnően tranzitív jelleg. Egyrészt, ahogyan az sok helyütt olvasható is a *qilin*-jellemzésekben, ez a lény egyfajta uralkodói vagy vezetői pozíciót tölt be a kínai mitológia burjánzó világában, az „alattvalók” rajta összesítve is megjelenő külső jegyei tehát tükrözhetik, legitimálhatják ezt a feljebbvalóságot. Jelölhetik ugyanakkor azt is, hogy az értékek, melyeket közvetít, lényegesebbek a külső tulajdonságoknál, előbbieket érdemes igazán figyelembe venni. Eszünkbe ötlhetne a kiforratlanság is lehetséges magyarázatként, mindazonáltal úgy vélem, a sárkány alakjának hasonló mértékű változatossága kellőképpen eltérít minket az effajta konklúziótól, tekintve, hogy a kínai mítoszkincs központi állata távolabb nem is állhatna a kialakulatlan, kiforratlan jellegtől.

Bármilyen is legyen a valós ok, mindenképpen az archaikus múltban, a mitikus állat alakjának megjelenésének idején kellene keresnünk. Egészen bizonyos, hogy a *zhi* és a *luduan* legfontosabb külső jegyét is magába olvasztotta, így nyerte bizonyos ábrázolásokon az egyszarvú megjelenési formát. Úgy gondolom, ez a változat, valamint a *zhi* kevésbé kanonikus, ám több helyütt mégis tisztelt, szoborként megformált, természetesen szintúgy egyszarvú alakja egybemosódva lehet a „kínai unikornis” fogalmának életre hívója. Azokat az ábrázolásokat, amelyeken a *qilin* egyetlen szarvval jelenik meg, szinte minden kétséget kizárólag a *xie zhi* alakja befolyásolta, így néhol valószínűleg már maguk a kínaiak sem lehettek biztosak abban, mit is látnak az adott szobron, domborművön vagy festményen. Hát még az Európából hajón érkezett felfedezők, akik számára még a hatalmas birodalom lakóinak látványa is egzotikus újdonságzámba ment.

Sajnálatos módon sehol sem leltem arra vonatkozó adatot, hogy Európában mikor is jelent meg a „kínai unikornis” kifejezés. Mindazonáltal megkockáztatnám a feltevést, miszerint az első felfedezők partraszállását követő körülbelül ötven-százéves periódusra tehető, tekintve, hogy a kultúra vizuális aspektusból való felderítése nem csupán gyakorlati hasznot szolgál, hanem – s itt visszatekintenék dolgozatom bevezető gondolatvonalához – feltétlenül szükséges ahhoz, hogy a vadonatúj, teljességgel idegen hely valamivel biztonságosabb, otthonosabb jeleget öltson. A pusztá felderítésnél pedig még hatékonyabb módszer az, amelyről feltevésem szerint jelen esetben is beszélhetünk: az újszerű, ismeretlen dolgok megfeleltetése, azonosítása az ismerttel, a sajáttal. Az effajta gondolateljárás nem

csupán a biztonságérzet megteremtésében lehet alkalmazójának segítségére – könnyűszerrel felerősítheti azt a fajta nemzeti felsőbbrendűségi érzetet, mely valamennyi nép utazó-hódítóira igencsak jellemző. „A miénk az eredeti, az itteni bizonyára csupán annak kópiája, tartsuk hát meg a nevet!” – mondhatta valamelyik keresztény hódító egy qilin- vagy xie zhi-ábrázolást megpillantván, hogy aztán kontinensünkre visszatérve „kínai unikornis” néven illesse a szóban forgó kreatúrát.

XI. MÉGIS A SZARVBAN A MEGOLDÁS?

Érdekességképpen nyelvészeti oldalról is igyekeztem megközelíteni a kérdéskört, s ez, úgy hiszem, jó döntés volt. A szarv szó írásjegy-összetételeit kutatván a lingxi kifejezésre akadtam, melynek második tagja többek között orrszarvút is jelent. Ezen felbuzdulva véltem gyümölcsözőnek tűzetesebben is betekinteni a rinocéroszfajták kínai előfordulásának történetébe. Az orrszarvú kínai jelenlétéről már az archaikus korban is születtek feljegyzések – mind a szumátrai, mind pedig a jávai variáns jelen volt a birodalom

területén, utóbbiról pedig feltétlenül meg kell jegyeznem, hogy valamennyi esetben egyetlen szarvval ábrázolták. Az orrszarvúvadászat, mint kedvelt nemesi elfoglaltság a Nyugati Zhou-periódustól volt jelen bizonyosan, erről a *Yizhoushu* (Zhou elveszett krónikája) tesz említést.

Az elnevezések fonalát továbbvive visszatértem Európába, ahol a *xi* analógiájaként a latin *unicornis* és a görög *monoceros* kifejezéseket vettem szemügyre. Ezek jelentése „egyszarvú”, és eredetileg nem egyéb módon voltak használatosak, mint az egyes orrszarvúfajták jelzőiként. A *Rhinoceros unicornis* ma is az indiai orrszarvú latin tudományos neve.

Leszögezhetjük tehát, hogy az Európa-szerte ismert és bevett „unikornis” kifejezés semmi többet nem jelent egy szarvval rendelkező állatnál – sem a külső, sem a belső jegyekről nem mond el többet, az előfordulásról pedig még kevésbé. Így az európai felfedezők magatartásában még csak felsőbbrendűség-demonstrációt sem kell keresnünk: feltehetően megpillantották az egy szarvval ábrázolt mítoszlényeket, s lett légyen az bár *qilin*,

xie zhi avagy *luduan*, esetleg Kína hihetetlenül sokrétű mítoszvilágának valamely egyéb egyszarvú képviselője, s a legszembevetőbb attribútumot megnevezve jegyezték le azt *unicornisként*, természetesen a lingua franca latin nyelvet alkalmazva.

XII. EGY ÚJSZERŰ FELTEVÉS

Teljes bizonyossággal kijelenthetjük tehát, hogy a „kínai egyszarvú” egy több különleges kreatúrát magában foglaló színes, tranzitív gyűjtőfogalom, melynek minden egyes eleme a távol-keleti mítoszvilág egyedi és különleges szereplője. Az európaival való megfeleltetés egyáltalán nem nyugszik biztos alapokon, a két kategóriát nagyon is külön érdemes kezelnünk, ezáltal is elismerve a Kínai Birodalom mítoszvilágának egyediségét s ebben rejlő csodáját.

FELHASZNÁLT IRODALOM

I. ELSŐDLEGES IRODALOM

1. NICHOLS, Andrew: The Complete Fragments of Ctesias of Cnidus: Translation and Commentary with an Introduction (2008) pp. 201-226.
2. SHEPARD, Odell: Lore of the Unicorn (BiblioBazaar, 2008) – Chapter I. The Gorgeous East
3. AELIANUS, Claudius: De Natura Animalium, Liber Tertius
4. SOLINUS, Gaius Iulius: De Mirabilibus Mundi (Mommsen 2nd Edition, 1895)
5. <http://www.kingjamesbibleonline.org/> - King James Bible Online – Psalms, Isaiah, Job
6. SHEPARD, Odell: Lore of the Unicorn (BiblioBazaar, 2008) – Chapter II. – The Holy Hunt
7. SHEPARD, Odell: Lore of the Unicorn (BiblioBazaar, 2008) – Chapter III. – Shaping Fantasies
8. SHEPARD, Odell: Lore of the Unicorn (BiblioBazaar, 2008) – Chapter V. – The Treasure of his Brow
9. SHAKESPEARE, William: Julius Caesar (Európa Könyvkiadó, 1980) – III. felvonás, I. szín

10. <http://terebeess.hu/keletkultinfo/siking1.html> - Dalok Könyve, Guofeng ciklus 11. verse (ford.: Weöres Sándor)
11. CSOMA Mózes: Korea – Egy nemzet, két ország – A közös gyökerektől (Napvilág, 2013)
12. ADMIRAL ZHENG HE AND SOUTHEAST ASIA (Institute of Southeast Asian Studies, 2005) pp. 72.-94.
13. ABRAHAM, S. A.: Connections and Complexity: New Approaches to the Archaeology of South Asia (Left Coast Press, 2013) pp. 122.-123.
14. ARTS OF ASIA, Volume 36. (Arts of Asia Publications, 2006) p. 135.
15. ROBERTS, Jeremy: Chinese Mythology A to Z (Chelsea House Publications, 2009) p. 97., pp. 134.-135.

II. MÁSODLAGOS IRODALOM

16. SZEMADÁM György: Apokrif Lények Enciklopédiája (Csokonai, 1995)
17. MEGGYESI Tamás: Lány egyszarvúval – Barangolások egy ősi mitológéma nyomában (Pallas, 2001)
18. YANG, Lihui: Handbook of Chinese Mythology (ABC-CLIO, 2005)
19. STRASSBERG, Richard E.: A Chinese Bestiary – Strange Creatures from the Guideways through Mountains and Seas (Lilienthal, 2003) p. 93., p. 189.